

УДК 004.738.5:655.4:[378.041.091.279.4]

Н. КРАВЧУНАграрний коледж управління і права
Полтавської державної аграрної академії**ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАТНИХ УКРАЇНСЬКИХ
ПЕДАГОГІВ НА ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАТОРСЬКО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Я. Ф. ЧЕПІГИ**

У статті розглядається вплив українських педагогів на формування педагогічних поглядів Я.Ф. Чепіги. Автор досліджує становлення й розвиток педагогічної науки на початку ХХ століття.

Ключові слова: українські педагоги, національна школа, навчання і виховання, Я.Ф. Чепіга

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Сучасний стан розвитку світових соціокультурних процесів неможливий без ґрунтовного дослідження розвитку педагогічної думки України початку ХХ століття. У зв'язку з цим істотного значення для педагогічної думки набуває вивчення та узагальнення науково-педагогічної спадщини провідних українських громадських діячів та організаторів системи освіти. Дана проблема активно вивчалася українськими педагогами, історикознавцями. Різномічні аспекти діяльності видатних педагогів, громадських діячів висвітлені у працях Н. Антоненко, Л. Березівської, С. Болтівця, Ж. Ільченко, Л. Ніколенко, Н. Кошечко, Н. Побірченко, С. Сисоевої, І. Сойко, О. Щербакової, С. Яворської та інших. Аналіз наукового вивчення проблеми в історико-педагогічному, організаційно-методичному аспектах дає можливість зробити висновок, що вплив діяльності видатних українських педагогів на формування педагогічних поглядів Я.Ф. Чепіги не був предметом спеціального дослідження.

Метою статті є дослідження діяльності видатних українських педагогів початку ХХ століття та їх вплив на становлення педагогічної концепції Я.Ф. Чепіги.

Виклад основного матеріалу. В ході наукового пошуку встановлено, що початок ХХ століття характеризується сплеском самоусвідомлення нації, розвитком публіцистики й педагогічної думки. Під витоками становлення української національної школи стоять її найвизначніші теоретики, такі як М. Грушевський, І. Стешенко, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко, та інші, які розуміли школу рідної мови, як школу, що включає структуру, мету, завдання і принципи, пронизані ідеєю українознавства. Яскравим виразником ідеї національної школи був відомий громадсько-політичний діяч, український історик М.С. Грушевський (1866 – 1934), який впритул наблизився до національного існування української держави. На рубежі століть він розробив концепцію українського культурно-духовного відродження, складовими елементами якої були: формування національної самосвідомості, поширення видавничої справи, засвоєння мови, створення національної школи, розвиток літературного процесу в Україні.

Вагоме місце в культурно-освітній діяльності педагога займала розбудова українського шкільництва. Спільними зусиллями української інтелігенції та за активної підтримки громадськості педагог намагався відродити українську національну школу, підняти національну самосвідомість та виступити проти шкідливої політики. Великі надії він покладав на вчительство, яке відіграло важливу роль у національно-культурному житті суспільства. М.С. Грушевський активно боровся за освіту рідною мовою і як громадський діяч, виступаючи на з'їздах, зібраннях, і як педагог, читаючи свої лекції українською мовою, і як літератор. Ним була створена величезна кількість праць стосовно значення рідної мови для подальшого становлення і розвитку української держави, зокрема і школи. Будучи активним дописувачем друкованих засобів масо-

© Н. Кравчун, 2012

вої інформації, організатором видання ілюстрованого тижневика „Село”, М. Грушевський видрукував цикл статей, що присвячувались проблемам розвитку української мови і школи. У другому виданні книги наголошувалося: „Серед усіх потреб нашого національного життя потреба рідної школи найголовніша, бо народ, який не має своєї школи, може бути лише пасербом чужих народів, а ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування” [2, с. 13].

Привертає увагу і щомісячний науково-літературний і громадсько-політичний часопис „Украинская жизнь”, в якому друкувалися М. Грушевський, С. Русова, І. Стещенко, Я. Чепіга, С. Черкасенко та інші. Ідея просвіти українського народу на засадах народності, широкої демократизації і гуманізації освіти і виховання, творчого використання кращого вітчизняного педагогічного досвіду пронизує усі матеріали часопису. Під гаслами ідей національно-патріотичного духу видаються перші праці Я. Чепіги: „До національної школи” (1909), „Передмова до проекту української школи” (1913).

У розробленні та створенні фундаментальних ідей розбудови національної школи особливу роль відіграв І. Стещенко (1873 – 1918) – видатний педагог, активний громадський діяч. Він став першим провідником, фундатором освітнього державотворення. Велику роль у втіленні в життя заходів щодо розбудови української національної школи педагог відводив учительству, вважаючи, що необхідно готувати педагога нової школи. За період очолювання І. Стещенкою Генерального секретаріату освіти виокремлено такі освітні зміни, як: 1) відновлення діяльності Всеукраїнської вчительської спілки; 2) проголошення загальної, безкоштовної, обов'язкової початкової освіти; 3) розробка концепції національної школи України, розробка та запровадження плану широкої українізації всіх шкіл шляхом викладання предметів українознавства (українська мова, література, історія та географія); 4) розробка нових програм та підручників для початкової школи та з українознавства, укладання українських підручників, термінологічних словників; 5) відкриття українських початкових шкіл та гімназій; 6) підготовка національних учительських кадрів; [4, с. 136].

Яскравим виразником змагань українського народу за національну освіту та відродження системи освіти була відома педагог і громадський діяч С.Ф. Русова (1856 – 1940). Її постать є однією із відомих теоретиків дошкільного виховання, побудована на національному ґрунті, яка внесла значний внесок у розробку теоретичних основ і практику розбудови української національної школи. Ще в 1907 р. С. Русова, вважаючи першочерговим завданням вчительства докорінного реформування системи освіти, в узагальненому вигляді розробила загальні засади розбудови української національної школи, які знаходили своє відображення в працях педагогів-державотворців, сучасників і послідовників Софії Федорівни. Ці засади зводились до того, що школа повинна бути вільною, без будь-яких обмежень, охоплення навчанням всіх дітей, починаючи з 6 років. Обов'язковими предметами повинні бути рідна мова, українська література, географія України, історія України, організація широкої просвітницької діяльності серед дорослого населення, відкриття вчительських семінарій.

На початку ХХ ст. С. Русова, як і багато її однодумців, поборників змагань за українське визволення, була переконана, що для України настав час мати власну школу, яка б забезпечувала високий ступінь розвитку її вихованцям. Дещо пізніше запропонований Я. Чепігою проект української національної школи в основних рисах і принципових положеннях майже збігався з проектом С. Русової. Незначні відмінності мали місце лише в окремих деталях. У своєму проекті Я. Чепіга головним чином зосереджував увагу на проблемі змісту освіти в майбутній українській школі. Слід зазначити, що у періодичних виданнях 1905 – 1917 рр. ця проблема посідає досить помітне місце. Основні принципи нової школи і системи освіти С. Русова формулювала так: 1) виховання має бути індивідуальне, пристосоване до дитини, 2) національне, 3) мусить відповідати соціально-культурним вимогам часу, 4) бути вільним, незалежним від ти чи інших урядових вимог, на ґрунті громадської організації [3, с. 13].

Важливу роль в управлінні національної освіти 1917 – 1920 рр. відіграла громадська організація українського вчителства під керівництвом С. Русової. Вона закликала національно-свідомих учителів до згуртування у професійну спілку для боротьби за свої національні, політичні, соціальні права, за докорінне поліпшення суспільного статусу народного вчителя. І хоча створення Всеукраїнської учительської спілки зазнало переслідувань з боку держави і припинила своє існування, проте С. Русова в першому педагогічному журналі „Світло” постійно доводила, що ідея української національної школи, система освіти жива і чекає кращих часів для своєї реалізації. Таким чином, перебуваючи в 1917 – 1920 рр. у центрі революційної роботи і боротьби за становлення національної системи освіти, маючи як офіційні владні повноваження, так і громадські важелі управління, С. Русова значну увагу приділяє саме організації українського вчителства, згуртуванні його сил на розбудову національної школи.

Одним із сподвижників руху за розбудову національної освіти, сучасником та одnodумцем Я. Чепіги є поет, публіцист, активний освітянський діяч С. Черкасенко (1876 – 1940). У зв'язку з проведенням Третього делегатського з'їзду Всеросійської спілки вчителів і діячів народної освіти навесні 1906 року в Санкт-Петербурзі прослідковується перша поява С. Черкасенка в контексті руху українського вчителства за національну освіту. Саме в цей час з'являється можливість видання періодичної преси українською мовою та створення національних громадських об'єднань [2, с. 10]. Однією з постійних тем публікацій, що обговорювалася С. Черкасенком, була проблема розбудови національної школи в Україні. За баченням педагога – це єдина можливість навчати дітей рідною мовою. Серед аспектів проблем національної школи, С. Черкасенко чимало уваги приділяв ознайомленню учнів з рідною літературою, закликав учителів уважно ставитися до обдарованих дітей. Активна робота проводилась ним і щодо створення шкільних підручників, що у роки жорстоких переслідувань національних рухів потребувало значної особистої мужності. У 1914 р. він започатковує за власною редакцією серію книжок „Українська педагогічна бібліотека”, тим самим дбаючи про підготовку національних учительських кадрів. Серед авторів серії знаходимо і праці Я. Чепіги „Самовиховання вчителя”, С. Русової „Нова школа”.

Після Лютневої революції С. Черкасенко активно продовжує працювати на освітянській ниві. Разом із С. Русовою, Ю. Сірим, Я. Чепігою він організовує видавництво „Українська школа”, яке мало забезпечувати початкову школу українськими підручниками. Крім організаційно-видавничої діяльності, С. Черкасенко створює власні шкільні підручники. У 1918 р. світ побачив новий підручник педагога „Найпотрібніші правила правопису з додатком самостійного писання”, що передбачався для учнів початкових шкіл. У ці ж роки С. Черкасенко активно співпрацює з українським педагогічним журналом „Вільна українська школа”, який виходив за участю І. Огієнка, С. Русової, І. Стешенка, Я. Чепіги та інших. Слід зазначити, що Спиридон Феодосійович був однокурсником Якова Феофановича, навчаючись у Новобузькій вчительській семінарії. Після завершення навчання вони певний час учителювали в школах Донбасу, часом пізніше брали активну участь у національному русі за відродження нової української школи. Результати їхньої співпраці сприяли розвитку системи національної освіти в Україні.

Отже, С. Черкасенко був активним засновником та учасником педагогічного руху української інтелігенції першої третини ХХ ст., який зробив значний внесок у розвиток національної педагогічної думки.

Але найбільш повно національні ідеї організації та розбудови української школи знайшли своє відображення у педагогічній спадщині видатного українського педагога, публіциста, психолога Якова Феофановича Чепіги (1875–1938 рр.). Науково-педагогічний аналіз життєдіяльності Я. Чепіги дає підстави стверджувати, що багаторічна праця педагога сприяла зародженню і розвитку національної педагогічної думки. Досконало вивчивши теоретичний і практичний досвід видатних українських педагогів, Я. Чепіга став гідним продовжувачем їхніх ідей у галузі організації навчального і виховного процесу.

Найвиразніше проблеми змісту освіти і методів навчання в українській національній школі знайшли відображення в часописах 1905-1917 рр. „Світло”, „Народний учитель”, „Вільна українська школа”. Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що Я. Чепіга мав схильність до журналістської праці, активно співпрацював саме з цими друкованими виданнями, де з особливою прискіпливістю розкривав проблеми школи і освіти. У статті „Ґрунтовні принципи нормальної школи” автор писав, що українська національна школа повинна враховувати такі вимоги: бути природничою (ґрунтуватися на природних законах розвитку людини); вільною (забезпечувати вільний і всебічний розвиток здібностей дитини); реалістичною (вивчати реальні можливості і досвід дитини); національною (мати рідну мову навчання, враховувати національні особливості, виховувати в душі нації, дотримуватися єдності розвитку індивіда з розвитком усього народу, нації [5].

Формування, становлення і розвиток науково-педагогічного світогляду Я.Ф. Чепіги відбувалося під впливом передової української та світової педагогічної думки. Першим вагомим досягненням народної освіти була поява педагогічного журналу „Світло”, який виходив з вересня 1910 року. Серед колективу авторів статей особливе місце займав Я. Чепіга як один із основоположників нової національної системи освіти. У ході дослідження встановлено, що редакція цього часопису всіма можливими способами прагнула підготувати ґрунт для майбутньої школи в Україні. Одним з важливих напрямів діяльності редакції „Світла” був план підготування проекту української школи. Результати проведеного аналізу свідчать, що вже в перших виданнях четвертого випуску часопису за вересень-грудень 1913 року з’являється „Проект української школи”, опрацьований Я. Чепігою, у якому автор запропонував конкретну програму освіти в новій українській школі. Він надав конкретні методичні поради та вказівки щодо змісту і методів вивчення кожного із запропонованих навчальних предметів. На жаль, за складних освітньо-політичних умов часу проект Я. Чепіги не міг бути застосований і використаний навіть як експеримент, проте на нього зважали у процесі розбудови національної освіти у 1917-1920 рр.

У роки української революції Я.Ф. Чепіга виконував обов’язки завідувача народною освітою Київського повітового земства, працював інспектором початкових шкіл м. Києва, а в 1919 році його запросили до участі в підготовці положення про трудову школу. Подальше ставлення Я. Чепіги до освітніх змін в Україні ми можемо простежити на сторінках журналу „Вільна українська школа”, в редакції якого працював Яків Феофанович. У третьому номері журналу за жовтень 1918 року у статті „Завдання моменту” він гостро критикує шкільну політику Міністерства освіти гетьмана П. Скоропадського і закликає вести проти неї боротьбу організованого вчителства.

1917-1920 рр. – це час визвольних змагань українського народу, коли українська держава перевірялася на міцність. Але і в такий складний, нестійкий та суперечливий час Я.Ф. Чепіга продовжував обраний ним на освітянській ниві шлях створення національної школи. Після революції він наполегливо продовжує організаційно-педагогічну роботу: виконує обов’язки завідувача народної освіти реформованого Київського повітового земства (1917 р.), експерта початкових шкіл м. Києва (1918 р.), бере активну участь у діяльності Наркомосу УСРР, а саме – в розробці положення про трудову школу (1919 р.).

1917-1920 роки характеризуються активним створенням Я. Чепігою разом з іншими представниками української інтелігенції підручників для української школи. Вже в лютому 1917 р. в часописі „Вільна українська школа” Генеральний секретаріат освіти опублікував перелік підручників, рекомендованих для української школи. Серед них і „Задачник для початкових народних шкіл. Рік перший і другий” Я.Ф. Чепіги. Дослідження дозволяють стверджувати, що ці підручники були одними із перших, написаних українською мовою. Вважаємо за доцільне зазначити, що саме після остаточного утвердження радянської влади в Україні Яків Чепіга продовжує науково-викладацьку роботу. Таким чином, 20-ті роки ХХ століття – це розквіт його науково-педагогічного

таланту, що сприяв становленню системи національної освіти. З 1920 року Яків Феофанович завідував дошкільним відділом, пізніше – секцією дитячих будинків Київської губерньської народної освіти, з 1921 року працював заступником завгубсоцвиху Київщини.

Висновки. Аналіз історико-педагогічної літератури, документів та архівних матеріалів дав можливість зробити висновок, що на початку ХХ ст. Яків Чепіга разом з відомими українськими педагогами і освітніми діячами – І. Стешенком, С. Русовою, С. Черкасенком та іншими займався проблемами наукового і організаційно-методичного забезпечення національної системи освіти. Науковці розробляли проблеми національної освіти й виховання, пропагували ідеї національної школи, навчання рідною мовою. Підготовлені ними теоретичні висновки стали ґрунтом, на якому будувалася українська освіта. Ідеї розбудови системи національної освіти, якими пронизана науково-методична діяльність і праці Якова Чепіги не втратили й нині своєї актуальності та значущості, і є незаперечним педагогічним надбанням.

Список використаних джерел

1. Антонєць Н.Б. Педагогічна діяльність Спиридона Черкасенка в контексті руху за національну освіту (1906 – 1940): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Н.Б. Антонєць; Інститут педагогіки АПН України. – К., 2005. – 20 с.
2. Грушевський М. Про українську мову і українську школу. – К.: Веселка, 1991. – 46 с.
3. Русова С.Ф. Дошкільне виховання / С.Ф. Русова – Катеринослав, 1918. – 133 с.
4. Сбруєва А. А. Розвиток української національної школи у 1917 – 1919 рр. / А.А. Сбруєва, М.Ю. Рісіна // Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навч. посібн. – Суми, 2000. – С. 136.
5. Чепіга Я. Ґрунтовні принципи нормальної школи / Я. Чепіга // Світло. – 1911. – № 1. – С. 9–7.

Стаття надійшла до редакції 9. 02. 2012

Кравчун Н.

Аграрний коледж управління и права Полтавской государственной аграрной академии, Украина

ВЛИЯНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИЗВЕСТНЫХ УКРАИНСКИХ ПЕДАГОГОВ НА ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАТОРСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОНЦЕПЦИИ Я.Ф. ЧЕПИГИ

В статье рассматривается влияние украинских педагогов на формирование педагогических взглядов Я.Ф. Чепи́ги. Автор исследует становление и развитие педагогической науки в начале ХХ века.

Ключевые слова: украинские педагоги, национальная школа, обучение и воспитание, Я.Ф. Чепига

Kravchyn N.

Agrarian College of Management and Law Poltava State Agrarian Academy, Ukraine

INFLUENCE OF ACTIVITY OF THE KNOWN UKRAINIAN PEDAGOGUES ON FORMING OF THE ORGANIZATIONAL-PEDAGOGICAL OF YA. F. CHEPIGA

In the article the influence of Ukrainian pedagogues on forming of the Ya. F. Chepiga. Pedagogical views is considered. The author investigates the becoming and development of Pedagogical Science at the beginning of the 20th century.

Keywords: Ukrainian pedagogues, national school, education and upbringing, Ya. F. Chepiga